

УДК 140.8:321.7

Олена Андрієнко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Донецького національного університету

ПОДОЛАННЯ КОРДОНІВ ЯК ФАКТОР СВІТОГЛЯДНИХ ЗМІН СУСПІЛЬСТВА, ЩО ДЕМОКРАТИЗУЄТЬСЯ

У статті проаналізовано вплив міжнародного досвіду на світогляд суспільств, які знаходяться на шляху розбудови демократії. Зроблено висновок про необхідність подолання світоглядної обмеженості суспільства та визначені головні напрями цього процесу.

Ключові слова: кордон, демократія, світогляд, суспільство.

In the article the influence of international experience on worldview of society which is in its way of democracy building has been analyzed. A conclusion about necessity of overcoming of worldview borders of society has been made and the main directions of this process have been defined.

Key words: border, democracy, worldview, society.

Питання розбудови демократичного суспільства сьогодні посідає чільне місце на порядку денному соціально-політичного розвитку України. У зв'язку з цим почасти йдеться про демократизацію владних інститутів та наслідування закордонних зразків демократії. Проте, незважаючи на таку постановку проблеми, члени українського суспільства залишаються досить мало знайомими з тим, що ж розуміється під демократією і демократичними цінностями в інших країнах світу. У результаті виникає викривлене розуміння демократії, а також її головних критеріїв. Люди просто недостатньо чітко розуміють, до чого слід прагнути. Адже для того, щоби побудувати демократичний соціум, спочатку мають пройти відповідні світоглядні трансформації, що можливе лише за умови наявності правдивої та повної інформації про різні шляхи і моделі цього процесу. Особливо актуальним це є для країн колишнього СРСР, до яких належить і Україна, оскільки для них є характерним різкий перехід від заперечення всіх західних цінностей до сліпої їх культивуації. Зараз, коли світогляд українців є більш зрілим, має відбутись перехід до адекватного та неупередженого сприйняття закордонного досвіду демократизації.

Проблема ролі досвіду міжнародного співробітництва у процесі

демократизації розглядалась у роботах багатьох авторів: Р. Барта, Д. Майерса, Н. Соболевої, І. Товстокулакова, Ф. Фукуями та ін. Проте питання світоглядних трансформацій у цьому контексті досі залишається відкритим, що говорить про необхідність ведення активних досліджень у представленій сфері.

Метою роботи є аналіз ролі міжнародного співробітництва у світоглядних трансформаціях суспільства, яке демократизується.

Варто виділити такі аспекти впливу закордонного досвіду на світогляд суспільства, яке знаходиться в процесі розбудови демократії:

По-перше, становлення космополітичного світобачення. Розвиток інформаційних технологій та зростання відкритості суспільства робить все більш поширеною космополітичну модель світогляду. Космополітизм є невіддільним від глобалізації, але ототожнювати ці поняття жодним чином не можна. Глобалізація – це тенденція соціального розвитку, спрямована на фактичне подолання кордонів, внутрішньополітичної замкненості, формування глобальної політики і глобальної економіки, міжнародних соціально-політичних інститутів, врешті-решт, на становлення цілісного світу. Глобалізація передбачає певний тип світогляду і світовідчуття – космополітизм. Космополітизм є світоглядною позицією, пов'язаною з усвідомленням спільної долі людства, а також універсальності базових демократичних цінностей – прав людини, людської гідності тощо. У сучасній Україні, як і в багатьох інших країнах світу, космополітичне світобачення почасти входить у конфлікт із національним менталітетом. Крім того, існує стереотип, що міжнародне співробітництво викликає загрозу національним інтересам (варто згадати, наприклад, виступи проти НАТО в Криму та інших регіонах України). З цим аспектом тісно пов'язаний такий аспект впливу транскордонних зв'язків на суспільний світогляд – руйнація стереотипів.

По-друге, подолання кордонів як подолання стереотипів та міфів. Соціальний міф – це “система онтологізованих семіотичних цінностей, що є актуальними в цій конкретній соціальній спільноті”¹. Згідно з визначенням, даного видатним американським дослідником соціальної психології Д. Майерсом, стереотип – це “думка про іншу групу, що може бути точною, неточною, надто узагальненою, але такою, що містить зерно істини”². На думку Р. Барта, у сучасному суспіль-

¹ Соболева Н. И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н. И. Соболева // Социс. – 1999. – № 10. – С. 148..

² Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – С. 407.

стві стереотип є складовою частиною міфу і представляє собою набір фраз, результат певного судження про щось¹. Але, як показує практика, це не завжди так. Якщо соціальні міфи, як правило, охоплюють практично все суспільство, то стереотипи розповсюджуються лише на деякі верстви населення.

Подолання стереотипів про абсолютну ворожість (так само, як і абсолютну дружність) Заходу є необхідним кроком на шляху до розбудови демократії в Україні. Крім того, в Україні на сьогодні існує уявлення про демократію як певний готовий продукт. Звідси сприйняття західних суспільств як ідеальних сталих зразків. Насправді процес демократизації ніколи не завершується, про що дуже влучно сказав відомий західний дослідник З. Бауман: “Демократичне суспільство можна впізнати за підозрою (яка ніколи в ньому не послаблюється) в тому, що його робота досі не закінчена і воно ще не стало достатньо демократичним”.

По-третє, діалог і конфлікт цивілізацій. Історичний конфлікт націй змінився у ХХ ст. конфліктом ідеологій (соціалізму та капіталізму), а наприкінці ХХ ст. – конфліктом цивілізацій (передусім дихотомія: “західна” – “незахідна” цивілізації). Причини цього явища криються в процесах глобалізації, міграціях, послабленні ролі етносу, нації і держави як витоків ідентифікації (наприклад, нігерієць у Нью-Йорку – це лише “африканець”). Вакуум соціокультурної ідентичності інтенсивно заповнюється релігійними формами. Звідси витікає посилення фундаменталістських рухів, актуалізація архаїчного духовного коріння як своєрідний самозахист у світі, що інтегрується та урбанізується. Приналежність до спільної цивілізації сприяє укріпленню економічного регіоналізму, характерним зразком чого є функціонування європейської спільноти. Приналежність до спільної цивілізації сприяє укріпленню економічного регіоналізму, характерним зразком чого є функціонування європейської спільноти. Україна займає особливе міжцивілізаційне положення між Росією та Європою. Необхідність слов’янської інтеграції зумовлена спільним цивілізаційним корінням. На жаль, для пострадянського соціокультурного простору характерна розколотість, руйнація колишньої соціокультурної ідентичності та несформованність нової. Умовами її набуття є такі: 1) підтримка політичної, культурної та економічної еліти; 2) підтримка народу; 3) згода цивілізації, до якої розколота країна прагне примкнути і бажання прийняти її.

¹ Барт Р. Мифология сегодня / Р. Барт: Пер. с фр. // Система Моды. Статьи по семиотике культуры. – М.: Издательство имени Сабашниковых, 2003. – С. 474.

По-четверте, усвідомлення множинності демократичних моделей. Знайомство з досвідом демократизації інших країн сприяє розумінню суспільством того, що кожна окрема держава має індивідуальні особливості цього процесу, що зовсім не означає його неправильність або неуспішність. У результаті долається комплекс “бідного родича” щодо, наприклад, країн Євросоюзу. У цьому контексті слід згадати про демократизацію країн Азії. У сучасній науці існує низка робіт, що доводять несумісність демократії та східних (зокрема, конфуціанських) цінностей. Проте, коли мова йде про “азіатські цінності” (колективізм, командний дух, важливу роль сім’ї), то це не означає, що вони відсутні у західних суспільствах. Розвинена демократія, незалежно від частини світу, повинна мати такі характеристики, як політичний плюралізм, вільні та чесні вибори (азіатські народи вже давно усвідомили переваги можливості зміни керівництва країни мирним шляхом), а також суспільна відповідальність, толерантність та вільна ринкова система. Тобто сучасна демократія ґрунтується передусім не на специфічно-національних, а на загальнолюдських цінностях, що робить її прийнятною моделлю для всіх держав в усіх куточках світу.

У суспільствах, де міцно закріплені традиційні релігійні принципи (передусім, це східні країни, що сповідують іслам), існує негативне ставлення до західної ліберальної демократії. Це відбувається саме тому, що такі країни вже мають власну стабільну модель соціального розвитку, засновану на традиціях, релігії, менталітеті. Ліберальна демократія Заходу з її акцентом на особистості просто не вписується в цю модель, а почасти в ній немає потреби. Наприклад, іслам фактично становить таку ж систематизовану та послідовну ідеологію, як лібералізм і комунізм, з власним моральним кодексом та доктриною політичної та соціальної справедливості. Він переміг ліберальну демократію в багатьох країнах ісламського світу та створив серйозну загрозу ліберальній практиці навіть у тих країнах, де він не досяг безпосередньої політичної влади. Незважаючи на існування такого феномена, як “ісламська демократія”, очевидно є конфліктність між ісламом та ліберальною демократією, яка досягає своєї “точки кипіння” у таких пунктах, як верховенство права, механізм втримання та противаг, чітке розмежування релігійної та світської влади (чи не єдиним прикладом якого сьогодні є Туреччина), незалежне судочинство, свобода слова, свобода проведення зборів, мітингів тощо.

На перший погляд може видатись, що погано поєднується з демократією й конфуціанство, яке становить основу світогляду таких країн, як Китай, Сінгапур, Тайвань, Північна (а також Південна) Корея,

Японія. Проте відомий американський дослідник Ф. Фукуяма дуже чітко та послідовно довів, що “не існує жодних фундаментальних припонів у культурі для демократизації сучасних конфуціанських держав, і є деякі підстави вважати, що ці соціуми будуть рухатись у напрямку більшої політичної лібералізації разом зі зростанням їх багатства та добробуту”¹.

Конфуціанський світогляд насправді відрізняється певною консервативністю та ієрархічністю. На прикладі корейської культури вплив конфуціанських цінностей можна простежити навіть у мові. Однією з особливостей корейської мови є наявність так званих ступенів ввічливості – особливих дієслівних граматичних форм, які обов’язково вживаються наприкінці кожного речення та сигналізують про те, на якому соціальному рівні, на думку мовця, знаходяться він сам та його співбесідник. Певною мірою ця система нагадує розподіл на “Ви” і “ти” в українській мові. Проте, на відміну від української, у корейській мові ця система має не два, а до шести рівнів, а також відіграє набагато більш важливу роль. Незалежно від змісту, практично будь-яка фраза корейською завдяки обов’язковим граматичним формам не лише вказує на соціальну ієрархію, але й визначає дистанцію між співбесідниками. Те, який з рівнів варто використовувати, залежить від віку, сімейного стану, освіти, місця проживання. Саме тому безпосередньо спитати незнайому людину про вік або сімейний стан вважається цілком відповідним мовному етикету.

Конфуціанські уявлення про суспільство та міжособистісні взаємини унеможливають західну демократичність і у діловому етикеті. Якщо на Заході не прийнята відкрита демонстрація службової ієрархії, то у корейському суспільстві широко розповсюджені поясні поклони начальникам. Але, незважаючи на весь цей зовнішній “анти-демократизм”, характерно, що конфуціанство у Китаї, а згодом і в Японії змогло чудово співіснувати з буддизмом, даосизмом та іншими релігійними системами. Якщо ж пригадати чисельні воєнні конфлікти, пов’язані з християнством, стає очевидним, що конфуціанський світогляд не лише не є більш консервативним, але й багато в чому є толерантнішим за західний, хоча йому й не вистачає здатності протиставляти право державному апарату.

Згідно з дослідженням південнокорейської демократії періоду VI республіки, проведеного російським вченим І. Товстокулаковим, існують підстави говорити про існування в Кореї громадянського су-

¹ Fukuyama F. Confucianism and Democracy / F. Fukuyama // Journal of Democracy. – 1995. – V. 6. – № 2. – P. 33.

пільства вже починаючи з доби середньовіччя, але при цьому під громадянським суспільством слід розуміти передусім вертикальні зв'язки та суспільно-політичні структури за принципом “патрон – учень”, а не горизонтальні, як на Заході¹. Конфронтація ж посттрадиційного корейського світогляду з індивідуалістичним західним світоглядом відбувається через те, що у корейському суспільстві прийнято узгоджувати особистісні та колективні інтереси, а не протиставляти одне іншому.

По-п'яте, роль знань та інформації у демократизації суспільства. Знання – це найбільш “демократичне” джерело демократії, адже ним може володіти кожен громадянин, навіть слабкий і бідний. Прірва між бідною людиною і мільйонером не така глибока, як між освіченою людиною і невігласом. Саме контроль над інформацією, а не над грошовими потоками, становитиме сутність майбутньої боротьби за владу в усіх соціальних інститутах. Хоча у контексті сучасних глобальних процесів розбудова суспільства знань не видається легкою. Глобалізація безпосередньо пов'язана з ростом нерівності у суспільстві, оскільки одна його частина належить до певної суспільно-політичної еліти, яка володіє ключовими інформаційними і фінансовими потоками та формує розвиток світової і національної суспільної думки, а представники іншої частини змушені знаходитись на периферії ключових соціальних процесів. Саме тому в межах транснаціонального співробітництва важливо створювати умови для все більшої доступності знань. Прикладом прогресивного підходу до проблеми інформації є дії уряду Перу, де був розроблений національний проект “Віртуальна бібліотека”, який об'єднав 24 мільйони громадян, у тому числі й тих, що проживають у сільській місцевості, а також 72 бібліотеки та університету. Мета проекту – подолання часових та просторових кордонів та покращення доступу до інформації всіх верств населення. У контексті цього проекту вже у 2001 р. більш ніж у 48 університетах країни почали проводитись відеоконференції з відповідної тематики.

Україна сьогодні активно ознайомлюється і переймає досвід інших країн та переходить на болонську систему освіти. Важливу роль відіграють спільні освітні та наукові проекти з іншими країнам світу. Певним негативним наслідком цих змін є те, що часто при цьому забуваються традиційні технології та методики навчання, які вже давно зарекомендували себе як ефективні. У багатьох випадках діє

¹ Толстокулаков И.А. Развитие демократического процесса в Южной Корее в период VI республики: автореф. дис. на получение науч. степени канд. истор. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / И.А. Толстокулаков. – Владивосток, 2000. – С. 23.

стереотип – “всі методи авторитарної системи навчання треба відкинути разом із старою моделлю ведення освітнього процесу”. Але жодні трансформації не відбуваються миттєво, у тому числі і демократизація.

Тотальна інформатизація суспільства відкриває перед ним абсолютно нові перспективи, що неодноразово підкреслювалось у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, це робить можливим перехід від представницької демократії до прямої з безпосереднім контролем громадян над діями влади (Д. Парамонов); трансформацію ринкової економіки в планову Інтернет-економіку (С. Разумовський); децентралізацію і демократизацію ЗМІ (Е. Тоффлер).

Найбільш важливим аспектом тут є саме перший, оскільки він пов’язаний з прийняттям ключових рішень для життя країни. Як показує історія, починаючи з давньої Греції, представницька демократія рано чи пізно втрачає свою ефективність і колишні “слуги народу” починають відстоювати свої особисті інтереси. Почасти це зашкоджує економічним і соціальним інтересам населення, яке знаходиться під впливом маніпулятивних технологій, що реалізуються через ЗМІ.

У цьому контексті світова економічна криза є симптомом необхідності глибокої трансформації політичного та економічного життя суспільства. Сучасна економіка перестає відповідати демократичному принципу свободи, про що свідчить корумпованість державного апарату багатьох країн світу і тяжіння до постійного збільшення прибутків та накопичення віртуального капіталу як основної мети економіки.

У випадку подальшого розвитку цих процесів, і консолідації промисловості та фінансів у руках закритих еліт окремих держав людство зайде в глухий кут, можливим виходом з якого стане насильницьке зменшення чисельності населення через воєнні конфлікти і встановлення тоталітарного режиму.

Отже, найбільш ефективним шляхом виходу зі стану світової кризи для сучасного суспільства є докорінна трансформація політики та економіки на основі принципу інформаційної свободи, зокрема, перехід до планової Інтернет-економіки і прямому народовладдю.

Таким чином, демократизація і прогресивний розвиток суспільства сьогодні є неможливими без подолання кордонів. Передусім цей процес пов’язаний із руйнацією упереджень та світоглядної замкненості суспільства, що має відбуватись у таких напрямках: 1) формування космополітичної світоглядної позиції; 2) боротьба зі стереотипами щодо міжнародних питань; 3) перехід від цивілізаційного конфлікту

до цивілізаційного співробітництва; 4) усвідомлення легітимності різних демократичних моделей; 5) поширення освіти і знань як головного джерела демократії.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цьому випадку є розкриття впливу сучасних інформаційних технологій на соціокультурну універсалізацію, та зростання демократії і толерантності в світі.

Література:

1. Барт Р. Мифология сегодня / Р. Барт: Пер. с фр. // Система Моды. Статьи по семиотике культуры. – М.: Издательство имени Сабашниковых, 2003. – С. 474 – 477.
2. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
3. Соболева Н.И. Социальная мифология: социокультурный аспект / Н.И. Соболева // Социс. – 1999. – № 10. – С. 145–148.
4. Толстокулаков И.А. Развитие демократического процесса в Южной Корее в период VI республики: автореф. дис. на получение науч. степени канд. истор. наук: спец. 07.00.03 “Всеобщая история” / И. А. Толстокулаков. – Владивосток, 2000. – 29 с.
5. Fukuyama F. Confucianism and Democracy / F. Fukuyama // Journal of Democracy. – 1995. – V. 6. – № 2. – P. 20-33.